

Milica Smajević

*NEKONTEKSTUALISTIČKA I KONTEKSTUALISTIČKA VERZIJA
TEORIJE RELEVANTNIH ALTERNATIVA KAO MOGUĆA
REŠENJA SKEPTIČKOG PARADOKSA*

APSTRAKT: U ovom radu analizira se rešenje skeptičkog paradoksa koje pruža teorija relevantnih alternativa. Ispituju se i upoređuju dve verzije ovog rešenja: nekontekstualistička čiji je tvorac i zastupnik Fred Drecke, i kontekstualistička koju zastupaju autori poput Kita Dirouza i Stjuarta Koena. Uporednom analizom nekontekstualističkog i kontekstualističkog rešenja, dolazi se do zaključka da, iako oba rešenja imaju i povoljne i nepovoljne implikacije, Dreckeova teorija relevantnih alternativa nudi uverljivije objašnjenje, a zatim i rešenje skeptičkog paradoksa.

KLJUČNE REČI: znanje, skeptički paradoks, relevantne alternative, konverzacioni kontekstualizam, nekontekstualizam.

Jedan od glavnih epistemoloških problema može se prikazati u vidu sukoba između našeg zdravorazumnog uverenja da posedujemo znanje o brojnim kontingentnim činjenicama i radikalnog skeptičkog zaključka da je znanje nemoguće dostići.¹ Izražen u formi argumenta, taj sukob izgleda ovako:

- (1) Znam da sedim.
- (2) Ne znam da nisam mozak u posudi.²
- (3) Ako ne znam da nisam mozak u posudi, onda ne znam ni da sedim.
- (4) Dakle, ne znam da sedim.

1 Ovaj članak pisan je u okviru projekta “Dinamički sistemi u prirodi i društvu: filozofski i empirijski aspekti” (br. 179041), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

2 Ovde je reč o Nozikovoj zamisli da mi nismo telesna ljudska bića koja žive na planeti Zemlji, već mozgovi koji se nalaze u posudi napunjenoj hranljivim rastvorom koji nas održava u životu na nekoj udaljenoj planeti. Zamisao je da smo preko elektroda povezani sa moćnim kompjuterskim spravama putem kojih nam tim neuronaučnika izaziva odgovarajuće elektrohemijske impulse i u našoj svesti proizvodi sve sadržaje iskustva (među njima i oseće, opažaje i verovanja) koje bismo inače imali u normalnim okolnostima.

Ovaj argument se često naziva „skeptičkim paradoksom“. Paradoks je u tome što svi stavovi (1-3) izgledaju nesporno, ali iz njih sledi zaključak (4) koji je neprihvatljiv. Stav (1) može biti bilo koji kontingentni iskaz o spoljašnjem svetu, a tvrdnje ovog tipa (znam da sedim, znam da imam dve ruke, znam da se ispred mene nalazi sto) u svakodnevnim situacijama po pravilu formulišemo potpuno sigurni da zaista znamo da su tačne. Stav (2) je takođe tačan, jer, ma koliko se trudili, izgleda da nikako ne možemo da dokažemo da nismo mozgovi u posudi. Da bismo znali da nismo mozgovi u posudi, moramo da otklonimo mogućnost da jesmo. Mozak u posudi i mi po pretpostavci imamo identična perceptivna iskustva. Kao i nama, mozgu u posudi se čini da, kao osoba u normalnom telesnom obliku, sedi za stolom ispred svog kompjutera. Perceptivna iskustva na koja se oislanjamo prilikom sticanja znanja o spoljašnjem svetu ne pružaju nam više razloga za verovanje da nismo mozgovi u posudi nego za verovanje da jesmo. Jednom rečju, izgleda da nikako ne možemo da otklonimo mogućnost da jesmo mozgovi u posudi.³ Uverljivost stava (3) proističe iz intuitivno prihvatljivog *principa deduktivne zatvorenosti znanja*. Prema ovom principu, ako znamo iskaz p i ako znamo da p implicira q , onda – na osnovu *modus ponens*-a – znamo i q . Iz činjenice da znamo da sada sedimo i da znamo da to što sada sedimo implicira da nismo mozgovi u posudi, sledi da znamo da nismo mozgovi u posudi. Međutim, pošto smo videli da ne možemo da znamo da nismo mozgovi u posudi, prema *modus tollens*-u sledi zaključak da ne znamo ni da sedimo.

Tri nezavisno prihvatljiva stava vode, dakle, zaključku koji izgleda neprihvatljivo. Bilo je raznih pokušaja da se ovaj skeptički paradoks reši i da se izbegne zaključak koji je u sukobu sa pretpostavkom da znamo ne samo to da imamo ruke, nego i brojne slične činjenice o svetu koji nas okružuje. Jedno od najzanimljivijih rešenja u savremenoj epistemologiji nudi takozvana *teorija relevantnih alternativa*. U ovom radu analiziraćemo dve verzije tog rešenja, nekontekstualističku koju je zastupao Fred Drecke (Fred Dretske) i kontekstualističku koju zastupaju autori poput Kita Dirouza (Keith DeRose) i Stjuarta Koena (Stewart Cohen). Pokušaćemo da pokažemo koje su glavne prednosti svake od ovih verzija, kao i to koje su sličnosti i razlike između njih.

Vrste alternativa i infolibilistička pretpostavka

Pre nego što se upustimo u prikazivanje rešenja skeptičkog paradoksa koja su zasnovana na ideji o relevantnim alternativama, potrebno je razjasniti šta se podrazumeva pod alternativama i koje vrste alternativa možemo da razlikujemo.

3 Black, Tim, „Contextualism in epistemology“, u: Fieser, J. i Dowden, B. (ur.), *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, 2003.

Videli smo da ako znamo da sada sedimo, trebalo bi da znamo i da nismo mozgovi u posudi. Mogućnost da smo mozgovi u posudi alternativna je u odnosu na stanje stvari za koje pretpostavljamo da je aktualno, te je zato nazivamo *alternativom*. Alternative su mogućnosti pogreške koje ugrožavaju naše znanje, a „u odnosu na neki dati iskaz p , alternativa je svaki iskaz q koji je nesaglasan sa p u tom smislu što oba iskaza ne mogu u isto vreme da budu tačna.“⁴

Važno je napomenuti da ne ugrožavaju sve alternative jednako naše znanje. Neke od njih se mogu opisati kao *obične* zato što ih je bar načelno moguće otkloniti, dok se druge mogu nazvati *radikalnim* zbog toga što su neotklonjive. Razliku između običnih i radikalnih alternativa možemo da ilustrujemo jednim primerom. Zamislimo da nas je prijateljica pozvala da odemo do zajedničke poznanice koja je od skoro počela da uvozi cipele za argentinski tango. Razgledajući cipele, na osnovu nalepnice i modela konstatujemo da je većina njih marke „Comme il faut“ (što je čuvena marka tango cipela). Međutim, naša prijateljica je sumnjičava i ukazuje nam na mogućnost da nije reč o originalnim cipelama, već o vešto napravljenoj kopiji. Kao potvrdu za ovu svoju sumnju, ona dodaje da „Comme il faut“ cipele obično imaju nešto drugačije dizajniranu štiklu, kao i da im je cena viša od one po kojoj ih naša poznanica prodaje. Prijateljica nam ovde ukazuje na jednu u osnovi skeptičku alternativu koja je saglasna sa vizuelnom evidencijom koju posedujemo, ali ne i sa našom tvrdnjom da je reč o originalnim „Comme il faut“ cipelama; ukoliko želimo da ostanemo pri toj tvrdnji, moramo da otklonimo alternativu da je reč o vešto napravljenoj kopiji. Na ovakve, obične alternative, pozivamo se u svakodnevnim (bilo zdravorazumskim, bilo naučnim) kontekstima kad god želimo da izrazimo sumnju u nečiju sazajnu tvrdnju. One su po pravilu lokalizovane na jedno određeno, ili na grupu srodnih verovanja, i ne predstavljaju fatalnu pretnju našem znanju, jer ih je bar u načelu moguće proveriti pribavljanjem nove evidencije. Ukazivanje na ovakve alternative može čak biti i veoma korisno, zato što nas podstiče na poboljšanje trenutnog sazajnog položaja. Kada tvrdimo da znamo neki iskaz p i suočeni smo sa nekom običnom alternativom q , po pravilu povlačimo našu tvrdnju, ali samo privremeno, kako bismo se upustili u dodatno istraživanje i, u zavisnosti od dobijenih rezultata, tu tvrdnju zadržali ili odbacili.

Radikalne alternative predstavljaju daleko veću pretnju po naše znanje i upravo njima se filozofski skeptik služi da bi došao do svojih zaključaka. Zamislimo da nam je prijateljica u pomenutom primeru, umesto pominjanja mogućnosti da je pred nama kopija „Comme il faut“ cipela, ukazala na alternativu da smo mozgovi u posudi čijim sadržajima svesti (a time i verovanjem da se ispred nas nalaze „Comme il faut“ cipele) u potpunosti upravlja neki zli neuronaučnik. Kao i navede-

4 Lazović, Živan, *Problem filozofskog skepticizma*, Institut za filozofiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2012, str. 31.

na obična alternativa, ova radikalna alternativa je saglasna sa vizuelnom evidencijom koju posedujemo, ali ne i sa iskazom čiju istinitost tvrdimo. Ali, za razliku od običnih alternativa, radikalne alternative nisu lokalizovane na pojedina verovanja, one su opštijeg karaktera i prete da ugroze ne samo nekoliko, već gotovo sva naša verovanja o spoljašnjem svetu. Pošto nikako ne možemo da pokažemo da one nisu ostvarene (već smo istakli da ne možemo dokazati da nismo mozgovi u posudi čijim sadržajima svesti upravlja zli neuronaučnik), one predstavljaju „nepremostivu prepreku na našem putu ka gotovo svakom činjeničkom znanju“⁵.

Kao što vidimo, skeptik i obične i radikalne alternative konstruiše na isti način. U oba slučaja, kada tvrdimo da nešto znamo, on nam ukazuje na mogućnost pogreške koju moramo da otklonimo ukoliko želimo da odbranimo svoju saznavnu tvrdnju. Međutim, obične alternative bar u načelu možemo naknadno da proverimo poboljšanjem svog saznavnog položaja, dok su radikalne alternative osmišljene tako da su ne samo obuhvatne (ugrožavaju gotovo celokupno naše činjeničko znanje), nego i neotklonjive. Upravo zato se skeptik u filozofskom kontekstu, gde mu je stalo do toga da ugrozi što širi spektar naših saznavnih tvrdnji, služi radikalnim a ne običnim alternativama.

Na ovom mestu prirodno se nameće pitanje *da li* imamo obavezu da otklonimo baš sve alternative, odnosno sve mogućnosti pogreške na koje nam je skrenuta pažnja. U opisanom primeru imamo utisak da bi bilo dovoljno da otklonimo alternativu da se ispred nas nalazi kopija „Comme il faut“ cipela, dok nam alternativa da smo mozgovi u posudi čijim sadržajima svesti upravlja zli neuronaučnik izgleda pre kao šala nego kao mogućnost koja ozbiljno ugrožava naše znanje. Međutim, iako u svakodnevnom životu kada tvrdimo da nešto znamo ne osećamo obavezu da otklonimo ovakve radikalne alternative, izgleda kao da tu obavezu ne možemo izbeći u filozofskom kontekstu kada smo suočeni sa skeptičkom argumentacijom kakvu nalazimo, recimo, u Dekartovoj "Prvoj Meditaciji". Poznato je da je Dekart želeo da dođe do znanja koje je potpuno izvesno i da je, radi postizanja tog cilja, bio spreman da odbaci sva verovanja za koja mu se učini da postoji *i najmanji razlog* da posumnja u njihovu tačnost. Razlog za sumnju on nalazi u mogućnosti pogreške, tako da i metod dolaženja do apsolutno izvesnog znanja podrazumeva otklanjanje svake, pa i najmanje mogućnosti pogreške, odnosno svih onih alternativa koje su nesaglasne sa tačnošću iskaza u čiju istinitost verujemo. Dekart je, u stvari, polazio od infolibilističke pretpostavke „da je znanje nespojivo sa pogreškom u smislu u kojem ono iziskuje *nepogrešivost*...“⁶

Imajući u vidu tu pretpostavku, nevolju donosi već pomenuti, intuitivno prihvatljiv princip deduktivne zatvorenosti znanja. Prema ovom principu, znanje se sa saznavnog iskaza može preneti na svaku njegovu logičku posledicu, što znači da

5 *Ibid.*, str. 42.

6 *Ibid.*, str. 15.

ako znamo neki iskaz p i znamo da p implicira neki drugi iskaz q , onda znamo i q . Na žalost, služeći se tim principom, skeptik relativno lako uspeva da ugrozi gotovo sve naše znanje o spoljašnjem svetu. On prvo uvodi radikalnu alternativu q koja je nesaglasna sa iskazom p na čije znanje pretendujemo, tako da p implicira $\neg q$; zatim konstatuje da nikako ne možemo znati $\neg q$, pa onda, pomoću pravila *modus tollens*, dokazuje da ne znamo ni p . Skeptik, dakle, uspeva da ugrozi naše znanje oslanjajući se upravo na one pretpostavke od kojih i mi polazimo u primeni pojma znanja.⁷ Kada imamo ovo u vidu, ne čudi činjenica da su filozofi uglavnom pokušavali da reše skeptičke probleme izmenom neke od tih polaznih pretpostavki. Videćemo da sličnu strategiju primenjuju i autori čija rešenja skeptičkog paradoksa razmatramo u ovom radu. Na prvom mestu, oni odbacuju infolibilističku pretpostavku da znanje iziskuje nepogrešivost. Iako se zastupnici teorije relevantnih alternativa međusobno po mnogo čemu razlikuju, oni dele zajedničku intuiciju da nije potrebno otkloniti sve zamislive alternative da bi se posedovalo znanje. Za razliku od kartezijanskih, njihove intuicije su *folibilističke*, odnosno oni smatraju da je znanje spojivo sa mogućnošću pogreške.

Angerov skepticizam kao inspiracija za Dreckeovu teoriju relevantnih alternativa

Dreckeova teorija relevantnih alternativa nastala je kao reakcija na posebnu vrstu skepticizma koju je, u savremenoj epistemologiji, formulisao Piter Anger (Peter Unger). Na samom početku svog teksta „Obrana skepticizma“, Anger eksplicitno kaže da će zastupati tezu da „ljudska bića, u najboljem slučaju, gotovo ništa ni o čemu ne znaju“.⁸ Do ovog radikalnog skeptičkog zaključka Anger dolazi analizom jezika kojim se služimo u svakodnevnom govoru, a pogotovo analizom pojmova koje on naziva *apsolutnim*.

Apsolutni pojmovi mogu biti bazični (ravno, izvesno) ili izvedeni (kocka, znanje), a glavno obeležje im je da „njihove definicije sadrže negativni uslov potpunog odsustva odgovarajućeg korelativnog svojstva“.⁹ Na primer, „biti ravan“ je jedan apsolutni termin, a kada kažemo za neku površinu da je ravna, to znači da ona nema *nikakve* neravnine i da nije *nimalo* zakrivljena. Zatim, i „biti izvestan“ je

7 Ovde pre svega mislim na princip deduktivne zatvorenosti znanja i infolibilističku pretpostavku, ali i na pretpostavke koje se tiču našeg saznanjog položaja i našeg shvatanja pojma spoljašnjeg sveta.

8 Anger, Piter, „Obrana skepticizma“, u: Bogdanovski, M. i Lazović, Ž. (ur.), *Skeptički priručnik II – savremeni skepticizam*, Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta, Plato, Beograd, 2007, str. 127.

9 Lazović, Živan, op. cit., str. 23.

apsolutni termin, a kada kažemo za neki iskaz da je izvestan, podrazumevamo *potpuno odsustvo sumnje*. Drugim rečima, kada kažemo da je nešto izvesno, mi zapravo tvrdimo da je to apsolutno izvesno. Naspram apsolutnih postoje i relativni pojmovi kao što su „biti neravan“, „biti kriv“ ili „biti nepotpun“. Glavna razlika između apsolutnih i relativnih pojmova ogleda se u tome što je relativne pojmove moguće stepenovati, dok apsolutne nije. Možemo reći da je neka površina manje ili više neravna, ali ako kažemo da je neka površina ravna, onda ne može postojati druga površina koja je ravnija od nje.

Problem sa ovako shvaćenim apsolutnim pojmovima je u tome što oni *nisu primenljivi na realne fizičke stvari*. Čini se da nema apsolutno ravne površine, niti kontingentnog iskaza koji je apsolutno izvestan. Koliko god da nam neka površina naoko izgleda ravna, nekim detaljnijim pregledom (recimo, korišćenjem lupe ili mikroskopa) otkrićemo na njoj izvesne neravnine; koliko god da nam neki iskaz deluje izvesno, zamislive su mogućnosti pogreške koje daju povod za sumnju, odnosno, zamislivo je da postoji iskaz koji je izvesniji od njega. Na tragu kartezijske tradicije, pojam izvesnosti Anger povezuje sa pojmom znanja. Prema njegovom mišljenju, „neko nešto zna samo ako je to za njega izvesno“.¹⁰ Znanje je, dakle, izveden pojam koji od izvesnosti, kao bazičnog pojma, nasleđuje karakter apsolutnosti. Anger smatra da možemo s pravom reći da znamo neki iskaz samo ako nam je on apsolutno izvestan, odnosno, ako ne postoji ni najmanja mogućnost da grešimo u pogledu njegove istinitosti. Ali, to nas dovodi do zaključka da je, slično ostalim apsolutnim pojmovima, i pojam znanja neprimenljiv u svakodnevnom životu; kad god u svakodnevnom okolnostima nekome pripisujemo znanje, izričemo nešto što je u striktnom smislu netačno. Ako je ispravna infolibilistička intuicija kojom se Anger rukovodi, odnosno, ako je za posedovanje znanja neophodna izvesnost u smislu potpunog odsustva sumnje, neminovno sledi skeptički zaključak da je nemoguće imati znanje o bilo čemu.

U svom tekstu „Pragmatička dimenzija znanja“ Drecke pokušava da opovrgne Angerov skeptički zaključak i da pokaže kako mi uspešno primenjujemo pojam znanja u svakodnevnom životu. On je saglasan sa Angerom da je znanje apsolutan pojam,¹¹ ali, za razliku od Angera, on iz ove činjenice ne izvodi skeptički zaključak. Njegova namera je da istraži „na koji način i u kom opsegu ovaj apsolutni pojam ispoljava stepen *kontekstualne relativnosti* u svojoj svakodnevnoj upotrebi.“¹² On smatra da je primena apsolutnih pojmova u praksi dodatno određena

10 Anger, Piter, op. cit., str. 140.

11 Na ovom mestu treba napomenuti da Drecke apsolutni karakter znanja ne izvodi iz izvesnosti (kao što to čini Anger), već iz opravdanja koje je neophodno za znanje.

12 Drecke, Fred, „Pragmatička dimenzija znanja“, u: Bogdanovski, M. i Lazović, Ž. (ur.), *Skeptički priručnik II– savremeni skepticizam*, Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta, Plato, Beograd, 2007, str. 146.

kontekstualnim faktorima kao što su namere, potrebe i ciljevi učesnika u konverzaciji. Na primer, za naše svakodnevne potrebe sto je ravan onda kada nam adekvatno može poslužiti da na njemu pišemo i držimo knjige, ali taj isti sto ne mora biti ravan za potrebe naučnika kojima je ravna površina potrebna za precizna merenja i istraživanja. Zatim, za mene čitaonica može biti prazna – „prazno“ takođe spada u apsolutne pojmove – ako sam u nju kročila u potrazi za svojim prijateljima, ali ona neće biti prazna za spremačicu koja je u čitaonicu ušla da pokupi otpatke, ili za komisiju koja popisuje stolove i stolice.

Drecke, dakle, smatra da apsolutni pojmovi opisuju neki predmet ili stanje stvari kao potpuno odsustvo odgovarajućeg korelativnog svojstva (ravno–neravno, prazno–ispunjeno, itd). On ove pojmove naziva *relaciono apsolutnim*, jer su oni apsolutni, ali samo u odnosu na izvestan, kontekstualno zavisian standard.¹³ Tako je ravno ono što na sebi nema relevantna ispućenja, a prazno ono što je ispražnjeno od svih relevantnih stvari u datom kontekstu. Pošto i znanje spada u apsolutne pojmove, Drecke ga tumači po modelu navedenih apsolutnih pojmova (ravno, prazno i sl.), pripisujući mu, takođe, relacioni karakter. Definišući taj pojam, on formuliše prvu i osnovnu tezu teorije relevantnih alternativa:

„Predlažem da se znanje shvati kao jedno evidenciono stanje u kojem su sve relevantne alternative (u odnosu na ono što se zna) otklonjene. Ovo čini znanje apsolutnim pojmom, ali ga ograničenje na relevantne alternative čini, kao kod pojmova praznine i ravnine, primenljivim na ovaj epistemčki 'džombasti' svet u kome živimo.“¹⁴

Kao što vidimo, Drecke se, za razliku od Angera, rukovodi folibilističkim intuicijama, jer ističe da je uslov za pripisivanje znanja da su otklonjene ne sve, već samo one mogućnosti pogreške koje su u datom kontekstu relevantne. Prema njegovom mišljenju, pojam znanja – kao i drugi apsolutni pojmovi – ispoljava relaciono apsolutni karakter, odnosno, osetljiv je na kontekstualne faktore: namere, potrebe i ciljeve učesnika u konverzaciji.

Kao što smo na početku teksta nagovestili, Dreckeova teorija relevantnih alternativa nam nudi jedno moguće rešenje skeptičkog paradoksa. Na osnovu do sada rečenog već naslućujemo u čemu se to rešenje sastoji, ali pre nego što ga prikazemo, pogledajmo koje pretpostavke iz tradicionalne definicije znanja Drecke odbacuje, kao i koje stavove skeptičkog paradoksa prihvata, a koje ne.

13 *Ibid.*, str. 148.

14 *Ibid.*

Dreckeova teorija relevantnih alternativa kao rešenje skeptičkog paradoksa

Drecke tvrdi da su stavovi (1) i (2) u skeptičkoj argumentaciji tačni. Mi u ovom trenutku znamo da sedimo, ali isto tako ne znamo da nismo mozgovi u posudi. On osporava istinitost stava (3), da *iz činjenice da ne znamo da nismo mozgovi u posudi, sledi da ne znamo da sedimo*. Prema njegovom mišljenju, kada tvrdimo da znamo da sedimo, mogućnost da smo u tom trenutku mozgovi u posudi zaista predstavlja alternativu, ali *irelevantnu*: da bismo znali da sada sedimo, moramo da eliminišemo alternativu da stojimo ili ležimo, ali ne i alternativu da smo mozgovi u posudi čijim sadržajima svesti upravlja zli neuronaučnik. Kao što ćemo videti, glavni razlog zbog kojeg Drecke smatra da radikalne alternative nisu relevantne u svakodnevnim situacijama jeste to što je verovatnoća da su one u svakodnevnim okolnostima ostvarene izuzetno mala. Ovakvo stanovište potpuno je u skladu sa našim uobičajenim intuicijama i smatram da je to njegova velika prednost. Prvo, u svakodnevnim okolnostima mi zaista ne osećamo obavezu da otklonimo sve zamislive mogućnosti pogreške. Drugo, nametanje ovakve obaveze bilo bi sasvim nerealistično, jer je očigledno da je niko nikada ne može ispuniti. Ograničavajući skup alternativa, čije otklanjanje je preduslov za pripisivanje znanja, na one koje su relevantne, Drecke (u čemu ga slede i drugi zastupnici teorije relevantnih alternativa) „dopušta da neko *s pravom* može da tvrdi da zna uprkos tome što nije otklonio sve zamislive alternative.“¹⁵

Međutim, iako na prvi pogled nudi veoma privlačno rešenje skeptičkog paradoksa, Dreckeovo stanovište se suočava sa nekoliko ozbiljnih poteškoća.

Prvo, videli smo da obaveza eliminisanja *svih* alternativa (svih zamislivih mogućnosti pogreške) proističe iz intuitivno prihvatljivog principa deduktivne zatvorenosti znanja. Iz činjenice da znamo da sada sedimo, na osnovu pravila *modus ponens* trebalo bi da sledi da znamo da nismo mozgovi u posudi. Ali, pošto ne znamo da nismo mozgovi u posudi, prema pravilu *modus tollens* sledi da ne znamo ni da sedimo. Izgleda, dakle, da ne možemo istovremeno da prihvatamo princip deduktivne zatvorenosti i da tvrdimo da neke alternative nisu relevantne. Svestan ove teškoće Drecke je, uz poricanje infolibilističke pretpostavke na kojoj počiva tradicionalno shvaćen pojam znanja, *ograničio važenje principa deduktivne zatvorenosti na relevantne alternative*. Mnogi autori ovo smatraju velikim nedostatkom njegovog stanovišta.¹⁶

Druga teškoća sa kojom se Dreckeova teorija relevantnih alternativa susreće tiče se pitanja *šta neku alternativu čini relevantnom*. Ovo pitanje je veoma važno,

15 Lazović, Živan, op. cit., str. 35.

16 On ovaj svoj potez obrazlaže uvođenjem rečeničnih operatora koji mogu biti prodorni, neprodorni i poluprodorni. Više o ovome pogledati u: Dretske, Fred, „Epistemic Operators“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 67, 1970, str. 1007-1024.

zato što odvajanje relevantnih alternativa od irelevantnih može da nam posluži za rešenje skeptičkog paradoksa samo ukoliko ponudimo zadovoljavajući odgovor na pitanje u kojim okolnostima i zašto neke alternative jesu, a neke druge nisu relevantne. Jedan od načina na koji se menja opseg relevantnih alternativa povezan je sa stavljanjem naglaska ili kontrastnim fokusiranjem. Naime, kada izričemo neko tvrđenje, po pravilu akcentujemo one detalje koji su nam u tom tvrđenju najbitniji. Neko ko tvrdi da zna da je Milica *poklonila* Jeleni ogrlicu ne tvrdi nužno istu stvar kao neko ko tvrdi da zna da je Milica poklonila *Jeleni* ogrlicu. Rečenice kojima izražavamo šta ove dve osobe znaju su iste, ali osoba koja tvrdi da zna da je Milica *poklonila* Jeleni ogrlicu mora biti u stanju da isključi alternativu da je ogrlica prodana ili pozajmljena, dok osoba koja tvrdi da zna da je Milica poklonila *Jeleni* ogrlicu, mora biti u stanju da otkloni alternativu da je reč o Jeleninoj sestri bliznakinji ili nekoj drugoj osobi koja liči na Jelenu. Naglašavanje nekog semantički važnog dela rečenice kojom pripisujemo znanje bitno je za preciziranje predmeta znanja i ono spada u konverzacione faktore. Međutim, Drecke smatra da, kada je predmet znanja jednom utvrđen, „relevantnost alternative zavisi jedino od objektivnih, nekonverzacionih činilaca,¹⁷ odnosno od spoljašnjih okolnosti i subjektivnog saznavnog položaja. Da bi neka alternativa bila relevantna nije dovoljno da je postanemo svesni ili da nam neko na nju ukaže, već je neophodno da u datim okolnostima postoji *realna, objektivna mogućnost* da je ona ostvarena. Svestan toga da je veoma teško dati jedinstvenu i iscrpnu listu kriterijuma relevantnosti, Drecke je naglasio da ne očekuje saglasnost ni u pogledu ovog kriterijuma.¹⁸ Videćemo da zastupnici kontekstualističke verzije teorije relevantnih alternativa smatraju da relevantnost alternativa zavisi prvenstveno od konverzacionih faktora, a ne od objektivnih okolnosti.

Treće pitanje koje se postavlja Dreckeovoj teoriji relevantnih alternativa tiče se toga koliki je uticaj kontekstualnih faktora na značenje pojma znanja. Drecke je mišljenja da pojam znanja u svim kontekstima zadržava isto jezgro značenja: da bi neko posedovao znanje, evidenciono stanje u kojem se on nalazi mora biti takvo da isključuje sve relevantne alternative. Konverzacioni kontekstualni faktori utiču samo na uslove primene pojma znanja i tiču se njegove *pragmatičke dimenzije*. Za razliku od Dreckea, zastupnici kontekstualističke verzije teorije relevantnih alternativa smatraju da ti faktori utiču i na semantičku dimenziju znanja, da oni čine pojam znanja „*semantički* relativnim u odnosu na kontekst primene.“¹⁹

Nešto kasnije ćemo se detaljnije baviti poređenjem Dreckeovog stanovišta sa kontekstualističkim stanovištem. U poglavlju koje sledi izložićemo stanovište

17 Lazović, Živan, op. cit., str. 73.

18 Drecke, Fred, op. cit., str. 154.

19 Lazović, Živan, op. cit., str. 34.

konverzionog kontekstualizma i videti na koji način ono rešava skeptički paradoks.

Konverzioni kontekstualizam i skeptički paradoks

U savremenoj epistemologiji postoji nekoliko verzija epistemičkog kontekstualizma, a mi ćemo se u ovom radu baviti takozvanim *konverzionim kontekstualizmom* koji zastupaju Kit Dirouz, Stjuart Koen, Mark Heler i drugi; ovde ćemo se uglavnom pozivati na gledište Kita Dirouza. Ovo kontekstualističko stanovište, kao i Dreckeova teorija relevantnih alternativa, razvili su se pre svega kao odgovor na skeptički paradoks, odnosno, kao reakcija na skeptički zaključak da ništa ne možemo znati o svetu koji nas okružuje. Kontekstualizam pokušava da pomiri naše i skeptičke intuicije, da pokaže da smo u pravu i mi kada tvrdimo da posedujemo znanje, ali i skeptik kada tvrdi da je znanje nemoguće dostići. Ali, kako je to moguće kad se ova dva tvrđenja naizgled uzajamno sukobljavaju?

Osnovna teza epistemičkog kontekstualizma je da je *pojam znanja semantički osetljiv na promene koje se odvijaju u konverzionom kontekstu*. Drugim rečima, značenje pojma znanja može da varira od konteksta do konteksta, zavisno od konverzionih faktora kao što su namere, pretpostavke, potrebe i ciljevi učesnika u konverzaciji. Ti faktori oblikuju standarde koji moraju biti ispunjeni da bi se nečije verovanje ubrajalo u znanje; sa njihovom promenom menjaju se epistemički standardi i konteksti pripisivanja znanja. U nekim kontekstima epistemički standardi su prilično niski i u njima je relativno lako ispuniti uslove za znanje; u nekim drugim su neuobičajeno visoki, i tada je teško, možda čak i nemoguće, da naša verovanja ispune uslove za znanje. S obzirom na takvu promenu standarda pripisivanja znanja, kontekstualistička teza podrazumeva da jedno isto saznajno tvrđenje u jednom kontekstu može biti tačno, a u drugom netačno.

Zahvaljujući toj kontekstualnoj relativizaciji primene pojma znanja, kontekstualisti mogu da tvrde da stavovi (1), (2) i (3) u skeptičkoj argumentaciji nisu u međusobnom sukobu. Za razliku od Dreckea koji negira stav (3) i smatra da iz toga što ne znamo da nismo mozgovi u posudi ne sledi da ne znamo da sedimo, Dirouz je mišljenja da je ovaj stav nesporan, bez obzira na to koliko su visoko ili nisko postavljeni standardi za znanje. On, naime, smatra da je naš epistemički položaj²⁰ u

20 Dirouz je prvi uveo pojam epistemičkog položaja subjekta. U koliko jakom epistemičkom položaju subjekt mora biti kada izriče sazajne tvrdnje, zavisi od konverzionog konteksta. Kada poredimo običan i filozofski kontekst, uviđamo da je u običnom kontekstu subjektu dovoljno da bude u relativno slabom epistemičkom položaju da bi posedovao znanje, dok je u filozofskom kontekstu neophodno da subjekt bude u daleko jačem epistemičkom položaju da bi posedovao znanje.

odnosu na tvrdnju da nismo mozgovi u posudi *jednako snažan* kao i naš epistemički položaj u odnosu na tvrdnju da sada sedimo. Ako je ovo tačno, onda je stav (3) tačan u svim kontekstima, nezavisno od epistemičkih standarda koji su na snazi; sa promenom konteksta i epistemičkih standarda menja se samo istinitost stavova (1) i (2), ali ne i istinitost stava (3).

Filozofski konteksti u kojima nam skeptik predočava radikalne alternative, gde se od nas očekuje da ih eliminišemo, predstavljaju kontekste u kojima su epistemički standardi veoma visoki. Kada su takvi epistemički standardi na snazi, od nas se zahteva da otklonimo alternative poput one da smo mozgovi u posudi čijim sadržajima svesti upravlja maliciozni neuronaučnik. Videli smo da nismo u stanju da eliminišemo alternative ovog tipa, jer čak i kada bismo bili mozgovi u posudi imali bismo potpuno ista perceptivna iskustva kao i ona koja sada imamo. Zato kontekstualisti smatraju da bi, u kontekstima u kojima su na snazi skeptički epistemički standardi, trebalo da priznamo da je stav (1) lažan, dok je stav (2) istinit. Kada to učinimo, nećemo više biti suočeni sa paradoksom, jer se paradoks javlja samo kada insistiramo na istinitosti svake od tri međusobno nesaglasne tvrdnje.

Konteksti u kojima su epistemički standardi relativno niski jesu uobičajene svakodnevne situacije u kojima radikalne skeptičke alternative ne smatramo relevantnim. Kontekstualisti smatraju da su u većini kontekstā epistemički standardi relativno niski i da u njima možemo da imamo znanje o svetu koji nas okružuje uprkos tome što nismo eliminisali radikalne alternative poput one u kojoj se pretpostavlja da smo mozgovi u posudi. Na primer, da bismo znali da sedimo moramo da eliminišemo alternative da stojimo ili ležimo, a evidencija koju dobijamo na osnovu perceptivnog iskustva nam omogućava da ove mogućnosti eliminišemo.²¹ Prema mišljenju kontekstualista, u kontekstima u kojima su na snazi niski epistemički standardi stav (1) je istinit, dok je stav (2) lažan.

Dakle, prilikom rešavanja skeptičkog paradoksa, kontekstualisti se pozivaju na kontekstualnu osetljivost pojma znanja i povlače razliku između običnog i filozofskog konteksta; u ta dva konteksta pojam znanja upotrebljavamo u dva različita značenja. U običnim kontekstima najčešće su na snazi niski epistemički standardi i tada s pravom možemo da tvrdimo, recimo, da znamo da sedimo iako nismo eliminisali radikalne alternative. Na drugoj strani, u filozofskom kontekstu su na snazi znatno viši epistemički standardi koje nismo u stanju da ispunimo i tada se mora priznati da je skeptik u pravu kada tvrdi da mi ne posedujemo znanje pomenutog tipa. Sve u svemu, kontekstualisti smatraju da smo u pravu i mi kada u uobičajenim okolnostima tvrdimo da nešto znamo i skeptik koji to osporava, ali svako u svom kontekstu i na osnovu epistemičkih standarda koji se u tom kontekstu primenjuju.

21 Black, Tim, op. cit.

Vidimo da ovaj odgovor skeptiku polazi od teorije relevantnih alternativa. Zavisno od konteksta standardi za znanje se pooštavaju ili ublažavaju, a istovremeno se proširuje ili sužava skup alternativa koje su relevantne. Tako u običnim kontekstima radikalne alternative nisu relevantne, dok u filozofskim kontekstima jesu. Međutim, iako promene koje utiču na standarde i značenje pojma znanja zavise od ciljeva, namera i potreba učesnika u konverzaciji, to ne znači – niti to kontekstualisti tvrde – da su one proizvoljne. Kada bi one bile proizvoljne, saznavne tvrdnje bi bile krajnje relativne i ni oko njih ne bismo mogli da postignemo nikakvu saglasnost. Pojedinci se razlikuju u pogledu svojih potreba, želja i ciljeva i ako bi svako mogao da uvede standard po svom sopstvenom nahođenju, zapali bismo u potpuni relativizam. Kontekstualizam donekle jeste relativističko gledište u odnosu na tradicionalne koncepcije znanja, ali nije toliko relativističko da će dopustiti da se zahtevi za znanje mogu menjati potpuno proizvoljno. U tom duhu Dirouz ističe da je kontekstualističko rešenje skepticizma veoma privlačno, ali samo ukoliko može da objasni kako dolazi do intersubjektivno prihvatljivog pooštavanja i ublažavanja standarda za znanje.²²

Tu promenu kontekstualisti objašnjavaju pozivanjem na određena *konverzaciona pravila* koja važe za sve kontekste. Ovde nećemo detaljnije ulaziti u sadržaj tih pravila, već nam je važnije da razumemo njihovu ulogu. Koliko god da je bitno da u razgovoru prepoznamo namere, želje i potrebe sagovornika, vrlo su bitna i pravila čije ispunjenje je preduslov za uspešnu konverzaciju. Sa činjenicom da su to pravila kojih bi trebalo da se pridržavaju svi učesnici u konverzaciji, nestaje proizvoljnost. Ovo važi i za konverzaciju koja uključuje pripisivanje ili poricanje znanja; izricanje saznavnih tvrdnji tokom konverzacije takođe podleže odgovarajućim pravilima i nije proizvoljno. Neka od konverzacionskih pravila su, recimo, pravilo kooperacije, pravilo pažnje i pravilo verovanja. Pravilo kooperacije nam nalaže da sledimo tok započetog razgovora i izađemo u susret potrebama našeg sagovornika, to jest, da budemo kooperativni. Tačnije, moramo da prepoznamo cilj sa kojim nam sagovornik postavlja pitanje i da mu, u skladu sa tim, pružimo adekvatan odgovor. U suprotnom, konverzacija neće biti uspešna. Pravilo pažnje i pravilo verovanja regulišu opseg relevantnih alternativa i, posredstvom toga, izmene epistemičkih standarda; prvo nam kaže da je relevantna svaka alternativa na koju nam je neko skrenuo pažnju ili koje smo postali svesni, dok je prema drugom relevantna svaka ona alternativa za koju verujemo da bi u datom kontekstu mogla biti ostvarena.

22 DeRose, Keith, „Contextualism: An Explanation and Defense“, u: Greco, J. i Sosa, E. (ur.), *The Blackwell Guide to Epistemology*, Blackwell Publishers, 1999.

Argumenti u prilog kontekstualističkom stanovištu

Prilikom formulisanja svog stanovišta kontekstualisti se najviše oslanjaju na jezičke intuicije, pretendujući na to da njihovo gledište pruža adekvatan opis jezičke prakse primene pojma znanja i izricanja saznajnih tvrdnji oblika „S zna *p*“. Ali, postavlja se pitanje da li oni pružaju neke konkretnije argumente kojima bi potkrepili svoje stanovište. Videćemo da većina njihovih argumenata ima posredni karakter, dok jedini direktan argument u prilog kontekstualističke teze daje Dirouz.²³

Zastupnici kontekstualističkog stanovišta se najčešće pozivaju na izvesne *analogije* koje, prema njihovom mišljenju, postoje između upotrebe pojma znanja i upotrebe nekih drugih jezičkih izraza koji su nesporno semantički osetljivi na kontekstualne promene. Pozivajući se na lingvističku evidenciju, oni ističu da kontekstualna osetljivost izraza „znati“ nije jedinstven jezički fenomen, odnosno da su u običnom jeziku prisutni brojni izrazi koji su semantički osetljivi na konverzacioni kontekst u kojem se upotrebljavaju: indeksički izrazi („ja“, „meni“, „ono“ i slični), pridevsko-priloški izrazi („nizak“, „težak“, „prav“ i slični), kvantifikatori („svi“, „neki“, i slični), itd.

Indeksički izrazi su, recimo, lične i pokazne zamenice, kao i izrazi koji referiraju na mesto, vreme ili osobu. To su možda najreprezentativniji primeri izraza čije značenje zavisi od konteksta. Pogledajmo rečenicu „*Meni* je hladno“. Da bismo mogli da procenimo istinosnu vrednost iskaza koji ta rečenica izražava, neophodno je utvrditi koja osoba je izriče. Ako bih dok sedim za svojim radnim stolom rekla „*Meni* je hladno“, za mene bi to u ovom konverzacionom kontekstu bilo tačno, ali neko ko u ovom trenutku čita ovaj tekst i izgovara istu tu rečenicu možda tvrdi netačan iskaz. Sa variranjem konverzacionog konteksta, odnosno sa variranjem govornog lica koje izriče rečenicu „*Meni* je hladno“, menja se njen semantički sadržaj, odnosno iskaz koji ona izražava.

Za pridevsko-priloške izraze je karakteristično da ih pripisujemo ljudima i stvarima u odnosu na neku referentnu klasu. Ako se ispred nas nalazi čovek po imenu Marko koji je visok 165cm, mi ćemo reći: „Marko je *nizak*“. Ovaj iskaz će biti tačan u našem uobičajenom konverzacionom kontekstu, jer u našoj sredini muškarce ove visine smatramo veoma niskim. Ali, premestimo sad Marka u drugi kontekst. Zamislimo da se on nađe u nekom afričkom plemenu čiji su muški članovi prosečno visoki oko 160cm. Tada se menja referentna klasa osoba u odnosu na koju procenjujemo Markovu visinu, i u tom novom kontekstu mogli bismo tačno reći da Marko nije nizak. Sa promenom standarda visine, odnosno referentne klase u odnosu na koji tu osobinu procenjujemo, „biti nizak“ može da menja značenje od konteksta do konteksta. Sa promenom značenja tog izraza menja se i semantički

sadržaj čitave rečenice. Jedna ista rečenica će u jednom kontekstu biti tačna, a u nekom drugom kontekstu, sa izborom neke druge referentne klase, biće netačna.

Kvantifikatori predstavljaju treću grupu izraza u čijoj upotrebi u običnom jeziku kontekstualisti nalaze sličnost sa upotrebom pojma znanja. Zamislimo da organizujemo zabavu i da u jednom trenutku konstatujemo da su svi pozvani gosti prisutni i izgovaramo rečenicu: „Svi su tu, poslužjenje može da se iznese“. U tom kontekstu sasvim je jasno da pri izricanju ove rečenice pod izrazom „svi“ nismo podrazumevali sve ljude na svetu, niti sve ljude koje poznajemo, pa čak ni sve naše prijatelje. Podrazumevali smo da se reč „svi“ odnosi samo na one osobe koje smo pozvali na zabavu. Da je bilo ko od pozvanih izostao, izgovorena rečenica bi bila netačna. Dakle, kada u svakodnevnom govoru upotrebljavamo izraze koji igraju ulogu kvantifikatora, uvek imamo u vidu određen domen na koji želimo da ih primenimo, a taj domen može da varira od konteksta do konteksta. Ako bi neko od prisutnih, sasvim ozbiljno, primetio: „Nije tačno, Vladimir Putin nije tu“, on bi svojim iskazom promenio konverzacioni kontekst i proširio skup relevantnih alternativa. Striktno govoreći, njegova tvrdnja bila bi tačna, ali ne u odnosu na domen koji smo imali u vidu kada smo izgovorili prvu rečenicu. U istom kontekstu, u odnosu na isti domen individua, obe tvrdnje ne mogu biti tačne. Ovaj primer ide na ruku kontekstualistima: naš iskaz tačan je u kontekstu u kome smo ga tvrdili, dok je iskaz našeg gosta u tom kontekstu netačan. Ukoliko je naš prijatelj ozbiljno poricao našu tvrdnju, došlo je do promene konverzacionog konteksta, i u tom novom kontekstu naše tvrđenje neće biti tačno, dok će njegovo tvrđenje biti tačno.

Kao što smo već nagovestili, sve ove analogije imaju za cilj da pokažu u kom smislu je izraz „znati“ takođe osetljiv na kontekst. Ipak, autori poput Džejsona Stenlija (Jason Stanley) dovode u pitanje sve tri analogije i ukazuju na to da postoje bitne razlike između upotrebe izraza „znati“, na jednoj strani, i kvantifikatora, pridevsko-priloških izraza i indeksikala na drugoj. Stenli smatra da ukazivanje na izraze koji su nesporno kontekstualno semantički osetljivi ne pokazuje da i pojam znanja ispoljava istu vrstu osetljivosti na kontekst. Prema njegovom mišljenju, „ti izrazi mogu da posluže kao model za razumevanje kontekstualne osetljivosti pojma znanja tek pod pretpostavkom da je kontekstualistička teza tačna.“²⁴

Pored posrednih argumenata u kojima se oslanjaju na navodne analogije između upotrebe izraza „znati“ i drugih, nesporno kontekstualno osetljivih jezičkih izraza, kontekstualisti nude i jedan direktan argument u prilog svoje teze. Taj argument nalazimo kod Dirouza, i on se u osnovi poziva na običan jezik. Prema Dirouzovom mišljenju, u svakodnevnom govoru postoje primeri kontekstā u kojima su objektivni nekonverzacioni faktori – spoljašnje okolnosti i subjektov saznajni položaj – nepromenjeni, ali usled izmene konverzacioni faktora u jednom kontekstu kažemo da S zna *p*, dok u drugom kontekstu tvrdimo da S ne zna *p*. Reprezenta-

tivni primeri su konteksti u kojima se saznanje tvrdnje izriču iz perspektive pripisivača znanja, dok sam subjekt nije svestan promene kontekstualnih faktora koji utiču na pripisivanje znanja; time je, naime, izbegnuta mogućnost da promena konverzacionih faktora modifikuje subjektov saznanjajni položaj.

Zamislimo da smo veče proveli sa prijateljem na zabavi. Znajući da bi posle zabave trebalo da vozi do kuće, naš prijatelj nije pio alkohol, već samo sokove. Pošto smo skoro čitavo veče proveli sa njim i videli šta je pio, skloni smo da kažemo da znamo da nije bio u alkoholisanom stanju. Pored jednog takvog, sasvim uobičajenog svakodnevnog konteksta (K_1), zamislimo sada drugi kontekst u kome su svi objektivni nekonverzacioni faktori ostali isti, ali je došlo do promene konverzacionih faktora pa samim tim, prema kontekstualističkom tumačenju, i epistemičkih standarda za znanje. Pretpostavimo da smo se te večeri zajedno vraćali kući, da je on izazvao saobraćajnu nesreću i da je došla saobraćajna policija da izvrši uviđaj. U tim okolnostima, standardi za znanje o tome da li je on bio pijan ili ne biće svakako strožiji i ni policija ni, eventualno, sudija pred kojim će biti pokrenut prekršajni postupak, neće naše svedočenje smatrati dovoljnim da nam pripisuju znanje, već će primeniti neki pouzdaniji postupak (recimo, laboratorijsku analizu krvi) za utvrđivanje da li je on u trenutku kad je izazvao udes bio u alkoholisanom stanju.

Dirouz je mišljenja da primeri ovakvih uporednih kontekstā pokazuju da pojam znanja upotrebljavamo na kontekstualistički način, odnosno da se njegovo značenje može menjati od konteksta do konteksta pod uticajem konverzacionih faktora. Iako ovo Dirouzovo pozivanje na uobičajenu upotrebu pojma znanja predstavlja po svoj prilici najuverljiviji kontekstualistički argument, on ipak nije konkluzivan, pre svega zato što navedeni primer može da se protumači i na nekontekstualistički način. Recimo, moglo bi se reći da u K_2 pojam znanja nije promenio svoje značenje, već je došlo do promene unutar *pragmatičke dimenzije znanja* o kojoj je govorio Drecke; ta promena se odražava samo na asertoričke, ne i na istinosne uslove saznanjnih tvrdjenja. Naime, saznanjna tvrdnja koja nam je izgledala *prikladna* u kontekstu K_1 („Znamo da naš prijatelj te večeri nije bio u alkoholisanom stanju”), ne izgleda nam *prikladno* u kontekstu K_2 , ali to ne znači da ćemo u kontekstu K_2 biti skloni da *tvrdimo* da ne posedujemo znanje (a upravo to je neophodan korak u Dirouzovoj argumentaciji). U duhu Dreckeove pragmatičke analize, moglo bi se reći da je u kontekstu K_2 prirodnije *uzdržati se* od tvrdnje da to znamo, nego reći da ne znamo ono što smo tvrdili da znamo u kontekstu K_1 . Dakle, nekontekstualisti poput Dreckea smatraju da konverzacioni faktori mogu uticati na to da tvrdjenje koje je bilo *prikladno* u jednom kontekstu bude *neprikladno* u drugom, dok na istinitost saznanjnih tvrdnje mogu da utiču samo nekonverzacioni faktori.

Stanovište konverzacionog kontekstualizma nam nudi jedno novo i, na prvi pogled, veoma zanimljivo rešenje skeptičkog paradoksa. Iako argumenti koje

kontekstualisti pružaju u prilog svoje teze nisu konkluzivni, njihovo stanovište je ipak koherentno i potkrepljeno brojnim konverzacionim pravilima koja ga štite od krajnjeg relativizma. Izgleda da je prednost kontekstualističkog rešenja skeptičkog paradoksa pre svega u tome što ono pokušava da pomiri naše i skeptičke intuicije i da pokaže da smo i mi i skeptik u pravu, premda u različitim kontekstima.

Primetili smo već da kritičari misle da je jedna od glavnih mana Dreckeove teorije relevantnih alternativa odbacivanje principa deduktivne zatvorenosti znanja. Sa druge strane, većina kontekstualista ističe da je prednost njihovog stanovišta u odnosu na Dreckeovo upravo u tome što ono ne iziskuje odricanje od tog inače intuitivno prihvatljivog principa.²⁵

Međutim, kao i Dreckeova teorija relevantnih alternativa, stanovište konverzionog kontekstualizma se suočava sa ozbiljnim poteškoćama. Naime, i ono mora da pruži odgovor na ista ona pitanja sa kojima je bio suočen Drecke: prvo, šta neku alternativu čini relevantnom i drugo, da li kontekstualni faktori utiču samo na pragmatičku ili i na semantičku dimenziju pojma znanja. Odgovori na ova pitanja nam jasno ukazuju na razlike koje postoje između Dreckeove i kontekstualističke teorije relevantnih alternativa. Videli smo da Drecke tvrdi da relevantnost neke alternative zavisi primarno od objektivnih, nekonverzacionih faktora, a ne od konverzacionih činilaca; uticaj kontekstualnih faktora tiče se samo uslova primene pojma znanja, odnosno njegove pragmatičke dimenzije. Sa druge strane, konverzionisti kontekstualisti smatraju da relevantnost alternative zavisi prvenstveno od konverzacionih faktora; prema njihovom mišljenju, menjajući opseg relevantnih alternativa, ti faktori dovode do pooštavanja i ublažavanja epistemičkih standarda, što za posledicu ima varijacije u značenju pojma znanja.

Sve u svemu, utisak je da najveći problem epistemičkog kontekstualizma leži u njegovoj osnovnoj tezi, odnosno u stavu da je pojam znanja semantički osetljiv na kontekstualnu promenu konverzacionih faktora. Ideja da pojam znanja menja svoje značenje sa promenom konteksta veoma je teško prihvatljiva, pre svega zbog toga što podrazumeva da jedna ista saznajna tvrdnja oblika „S zna *p*” može u jednom kontekstu biti tačna, a u drugom netačna, iako su u tim kontekstima objektivne okolnosti i subjektov saznajni položaj istovetni. Recimo, naša tvrdnja da znamo da sedimo biće tačna u uobičajenom kontekstu u kojem zaista sedimo i imamo odgovarajuću vizuelnu, taktilnu i kinestetičku evidenciju na osnovu koje to tvrdimo, ali onog trenutka kada se u razgovor uključi skeptik i ukaže na mogućnost da smo mozgovi u posudi, naše tvrđenje će – prema kontekstualistima – postati netačno. Iako izbegavaju krajnji relativizam, kontekstualisti na ovaj način u dovoljnoj meri relativizuju pojam znanja da, umesto da ih zaista brane, ugrožavaju naše uobičajene epistemičke intuicije: pokazuje se da mi praktično ni u jednoj

25 Ovde treba naglasiti da neki kontekstualisti zadržavaju princip deduktivne zatvorenosti znanja (Dirouz), dok ga drugi odbacuju (Heler).

situaciji ne možemo sa potpunom sigurnošću da tvrdimo da posedujemo znanje, jer je dovoljno samo da neko spomene skeptičku alternativu, pa da naše znanje nestane. Otuda i utisak da kontekstualističko rešenje, uprkos tome što nastoji da pomiri zdravorazumske i skeptičke intuicije, na kraju plaća preveliku cenu, mnogo veću od one koju Drecke plaća kada poriče neograničeno važenje principa deduktivne zatvorenosti znanja.

Zašto Drecke nije konverzacioni kontekstualista

Na osnovu svega do sada rečenog postaje jasnije po čemu se Dreckeova teorija razlikuje od konverzacionog kontekstualizma, odnosno po čemu se razlikuje nekontekstualističko od kontekstualističkog rešenja skeptičkog paradoksa. U svom tekstu „Eksternalizam i umereni kontekstualizam“²⁶ sam Drecke priznaje da zastupa jednu verziju kontekstualizma koju naziva *umerenom*. Prema tom stanovištu, to da li neko poseduje znanje ili ne zavisi od konteksta u kojem se ta osoba nalazi, a to su objektivne okolnosti i njen saznajni položaj (evidencija kojom raspolaže). Sa druge strane, verzija epistemičkog kontekstualizma koji zastupaju konverzacioni kontekstualisti podrazumeva da znanje zavisi od konteksta onih osoba koje imaju ulogu pripisivača (taj kontekst je određen konverzacionim faktorima kao što su njihove namere, želje, potrebe i slično). Drecke jeste kontekstualista u jednom uopštenom smislu, ali nije konverzacioni kontekstualista.

Ovu osnovnu razliku između Dreckeovog umerenog kontekstualizma i konverzacionog kontekstualizma možda najjednostavnije možemo prikazati tako što ćemo razgraničiti dve vrste faktora zastupljenih u kontekstu pripisivanja znanja: nekonverzacione i konverzacione. Kao što smo na nekoliko mesta istakli, pod nekonverzacionim faktorima podrazumevamo objektivne okolnosti – pre svega stanje stvari koje je predmet znanja – koje su prisutne prilikom izricanja nekog iskaza, ali i saznajni položaj subjekta – evidencija na osnovu koje veruje da je to stanje stvari aktualizovano – kojem se pripisuje znanje. Saznajni položaj subjekta spada u objektivne okolnosti, koje ne zavise od konverzacionih faktora kao što su namere, želje i potrebe učesnika u konverzaciji. Konverzacioni faktori, dakle, predstavljaju subjektivna mentalna stanja učesnika koja su relevantna za uspešnu konverzaciju.

Za razliku od konverzacionih kontekstualista, Drecke smatra da značenje glagola „znati“, kao i semantički sadržaj i istinosni uslovi rečenica u kojima se ovaj glagol upotrebljava radi pripisivanja ili odricanja znanja, zavise samo od nekonverzacionih, a ne i od konverzacionih faktora. Na drugoj strani, epistemički kontekstualisti tvrde da značenje glagola „znati“, kao i semantički sadržaj i

istinosni uslovi takvih rečenica, zavise delom od nekonverzionih, ali delom i od konverzionih faktora.

Ova razlika između Dreckea i konverzionih kontekstualista može se prikazati i pomoću distinkcije između *pragmatičkih* i *semantičkih pretpostavki (implikacija)*. Naime, kao i u svakom drugom konverzionom kontekstu, i prilikom pripisivanja ili odricanja znanja – izricanja rečenica oblika „S zna/ne zna *p*“–, osim onoga što eksplicitno kažemo, mi po pravilu mnogo toga podrazumevamo. Semantičke pretpostavke povezane su sa značenjem izgovorenih reči, odnosno rečenica, dok su pragmatičke povezane sa učesnicima u konverzaciji. Drugim rečima, semantičke pretpostavke se tiču značenja onoga što je rečeno, dok se pragmatičke pretpostavke tiču relacije učesnika u konverzaciji prema određenim iskazima (čiju tačnost oni u datom kontekstu podrazumevaju). Zbog toga i tačnost ili netačnost ovih pretpostavki ima različit efekat na ono što smo tokom konverzacije tvrdili: pošto semantičke implikacije proističu iz značenja izgovorenih reči, njihova tačnost jeste preduslov tačnosti izrečene tvrdnje; na drugoj strani, pošto su nosioci pragmatičkih pretpostavki govorna lica, od njihove tačnosti ne zavisi tačnost izrečene tvrdnje, već samo uspeh u komunikaciji. Kada je u pitanju razlika između konverzionih kontekstualista i Dreckea, ona se svodi na to da konverzioni kontekstualisti tvrde da konverzioni faktori kao što su namere, želje i potrebe učesnika u konverzaciji imaju semantički sadržaj i da utiču na značenje pojma znanja, dok se, prema Dreckeovom mišljenju, uticaj tih faktora odigrava u domenu pragmatičkih pretpostavki od kojih zavisi samo primena pojma znanja, odnosno prikladnost izricanja odgovarajuće saznajne tvrdnje.

Milica Smajević
 Institut za filozofiju
 Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu

Literatura

- F Anger, Piter, „Obrana skepticizma“, u: Bogdanovski, M. i Lazović, Ž. (ur.), *Skeptički priručnik II – savremeni skepticizam*, Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta, Plato, Beograd, 2007.
- Black, Tim, „Contextualism in Epistemology“, u: Fieser, J. i Dowden, B. (ur.), *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, 2003.
- DeRose, Keith, „Contextualism: An Explanation and Defense“, u: Greco, J. i Sosa, E. (ur.), *The Blackwell Guide to Epistemology*, Blackweel Publishers, 1999.
- DeRose, Keith, *The Case for Contextualism*, Clarendon Press, Oxford, 2009.

- Dretske, Fred, „Epistemic Operators“, *The Journal of Philosophy*, Vol. 67, 1970, str. 1007-1024.
- Dretske, Fred, „Externalism and Modest Contextualism“, *Erkenntnis* 61, 2004, str. 173-186.
- Drečke, Fred, „Pragmatička dimenzija znanja“, u: Bogdanovski, M. i Lazović, Ž. (ur.), *Skeptički priručnik II – savremeni skepticizam*, Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta, Plato, Beograd, 2007.
- Lazović, Živan, *Problem filozofskog skepticizma*, Institut za filozofiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2012.

Milica Smajević

Non-Contextualist and Contextualist Version of the Theory of Relevant Alternatives as Possible Solutions to the Skeptical Paradox

(Summary)

This paper analyzes the solution to the skeptical paradox provided by theory of relevant alternatives. The paper examines and compares two versions of this solution: the non-contextualist, invariantist version, whose creator and representative is Fred Dretske, and contextualist, variantist version, defended by Keith DeRose and Stewart Cohen. By analyzing invariantist and variantist solution, the author comes to the conclusion that, although both solutions have positive and negative implications, Dretske's theory of relevant alternatives offers more convincing explanation and solution to the skeptical paradox.

KEY WORDS: knowledge, skeptical paradox, relevant alternatives, conversational contextualism, invariantism.